

DET UBEVIDSTE I DEN ANALYTISKE PSYKOLOGI

Eigil Nyborg

Efter en kort omtale af nogle basale karakteristika vedrørende C.G. Jungs opfattelse af den ubevidste psykes struktur på baggrund af Sigmund Freuds koncentrerer artiklen sig om enkelte aspekter af Jungs arketypemodell og hans teori om det objektive psykiske. Hovedvægten lægges på den betydning synkronicitetsfænomenerne fik på arketypebegrebets udvikling og påvisningen af en relativisering af kategorierne tid, rum og kausalitet i det kollektive ubevidste. Desuden berøres arketypernes funktion som den basale dynamik bag større sociale og kulturelle forandringer. Ligeledes skitseres Jungs bidrag til den gamle filosofiske diskussion om forholdet mellem ånd og materie som to aspekter af samme sag (Unus Mundus-arketypen).

Da Freuds og Jungs veje i sin tid måtte skilles på grund af deres forskellige syn på det ubevidste, havde Jung allerede gravet et par spadestik dybere end sin læremester, hvad denne ikke syntes om, da det ubevidste for ham så at sige blot var en art fortrængningsreservoir for såkaldt inkompatible psykiske indhold, som bevidstheden helst ville undgå at blive konfronteret med, f.eks. ubevidste incestuøse ønsker rettet imod en af forældrene. For Freud var Oidipus-komplekset hovedhjørnestenen i hans neuroselære. Men Jung kunne ikke acceptere, at kulturlivet så at sige skulle kunne reduceres til et afledningsprodukt af fortrængt kønsliv, som var blevet »sublimeret« til ånd. Freud parerede elegant, idet han blot svarede: »Ja, sådan er det. Det er en skæbnens forbandelse, som vi står magtesløse overfor.«

Jung benægtede ingenlunde fortrængningsmekanismerne som en psykisk realitet. (De må relateres til *det personlige ubevidste*, der supplerer og forholder sig komplementært, respektive kompensatorisk til bevidstheden. Foruden fortrængt og glemt materiale indeholder det også subliminale perceptioner, tanker og følelser). Men han troede fortsat ikke på, at kulturen måtte nøjes med at betragte en sådan forbandelse som sit rette ophav. Gennem sine sammenlignende studier af forskellige kulturers myter og folkeeventyr var han blevet opmærksom på fællestræk i henseende til motiver og handlingsforløb, som ikke kunne forklares ved gensidig påvirkning (migration). Og ad veje, det her vil føre for vidt at redegøre for, kom han således til sin hypotese om *det kollektive ubevidste*, d.v.s. en medfødt psykisk grundstruktur, som er den menneskelige bevidstheds fælles udspring, og som udgør hele dens fundament. Denne del af den ubevidste psyke rummer altså et beredskabssystem, der overalt, til alle tider og i alle mennesker principielt er det samme. Ethvert individ har andel i dette strukturelle

reaktionsmønster, der genspejler differentieringen af den menneskelige hjerne i løbet af dens udviklingshistorie. Denne grundstruktur, det såkaldt objektivt-psykiske, er således den del af psyken, som ligger forud for eller »nedenunder« det enkelte menneskes personlige erfaring. Dens indhold er *instinkterne* og *arketyperne*, der imidlertid ikke er frugter af personligt fortrængt erfaringsmateriale, da de aldrig på noget tidspunkt har tilhørt bevidstheden. Komponenterne i denne dybtliggende del af det ubevidste kan snarere betragtes som et modstykke til verden som helhed betragtet. Her ligger også kimen til kulturfornyelse. Herfra udspringer menneskehedens arketyperne, der i form af energitransformerende symboler virker som fornyere inden for religion, filosofi, kunst og videnskab.

Når man tager i betragtning, at det kollektive ubevidste udgør et indre, psykisk univers ligeså uendeligt som det ydre, er det ikke så underligt, at mange mennesker føler modvilje, ja ligefrem uhygge ved tanken om at nærme sig det, endsige integrere noget af det ved at dykke ned i disse ukendte dybder og betingelsesløst lade sig konfrontere med sære, frastødende, fascinerende, angstvækkende eller numinøse fænomener i enhver tænkelig eller utænkelig skikkelse. Selv Freud dannede ingen undtagelse i denne henseende. Da han under deres andet møde, 3 år efter det første, forsøgte at overtale Jung til aldrig at opgave seksualteorien, begrundede han det som bekendt med, at de måtte gøre den til et dogme, et ubrydeligt bolværk. Da Jung forbavset spurgte ham: »Imod hvad?«, svarede Freud: »Imod den sorte slamflod«, og efter en kort tøven tilføjede han: »af okkultisme«. Jung så straks, at dette var en helt mytologisk situation: kampen mellem den Freud'ske seksualerkendelses numinøse lys og det kollektive ubevidstes truende mørke.

For Freud var de menneskelige kulturfrembringelser som nævnt dybest set ikke andet end udslag af sublimeret sexualitet. Han indsnævrer sit energibegreb til i sig selv at være en principielt kvalitativ størrelse, idet han definerer libidoen som psykoseksuel energi, der imidlertid sekundært er underkastet en kvantitativ forøgelse, som så kan administreres på forskellig vis til formål udover den elementære tilfredsstillelse af kønsdriften. For ham har – så vidt jeg kan se – libidoen sit udspring i »det genitale apparat« og udtrykker således det psykiske aspekt af sexualiteten som biologisk foreteelse. Han tillagde i grunden ikke psyken noget virkelighedsprædikat, anså den – helt i modsætning til Jung – fænomenologisk ikke som et princip med samme vægt af selvstændighed som materien. Den var for ham blot et grænsefænomen til soma. Det var årsagen til at psykologien endnu ikke kunne formulere videnskabeligt accepterede begreber om den. Det håbede Freud på, at en fysiologisk-kemisk erkendelsesmetode engang ville råde bod på. Han afviste blankt Jungs såre nærliggende forslag om at definere libidoen som kvantitativt bestemt psykisk energi, hvorved psykologien i hvert fald på dette punkt ville have placeret sig på lige fod med naturvidenskaberne. Det lå Jung stærkt på sinde gennem erfaring af finde de præmisses, der var psykologiens egne. I sin søgen afstod han fra fristelsen

til at benytte en universalnøgle i sin beskrivelse af psyken som f.eks. Freuds lystprincip og Adlers magtprincip (Geltungsstreben), hvor fællesnævneren er en driftimpuls. Hans dybeste ærinde var at påpege *sjælens virkelighed*.

Siden antiken og op gennem middelalderen havde det ellers været godt græsk og ditto latin at fastholde en tæt forbindelse mellem sjæl og liv, for så vidt som man betragtede sjælen som den livgivende, formende kraft i materien (anima vegetativa), samtidig med at den var en repræsentant for fornuften (anima rationalis). I sin førstnævnte skikkelse dannede den det naturbetonede, ubevidste grundlag for den menneskelige personlighed. Dette omfattende syn på psyken blev som bekendt kraftigt indskrænket af den erkendelsesteoretiske rationalisme i det 17. årh., især af Descartes, hvis dualistiske tese om, at sjæl og legeme er to forskellige væsener, løb ind i uoverskuelige problemer, når han skulle forklare, hvordan disse to uligeartede fænomener kan påvirke hinanden. Skønt Descartes fremhæver det sjæleliges selvstændighed over for det legemlige, ligger begrænsningen i hans syn på det psykiske dels i, at det gøres til et bevidsthedsfænomen alene, dels at det kun kommer til at omfatte rationel tænkning. Således fik Descartes i flere århundreder fremover spærret udsigten til det helheds-syn på psyken, som ovennævnte dobbeltfunktion af sjælens væsen i antikens formulering rørte ved. Det blev Freuds uvisnelige fortjeneste at have udvist det mod i en positivistisk orienteret tid at åbne døren til det ubevidste. Det faldt i Jungs lod at uddybe konceptionen af det ubevidste ved sin teori om det fællesmenneskelige, kollektive ubevidste samt at genopdage og udforske psykens basale enhed og helhed, som ligger skjult bag dens modsætningsfyldte mangfoldighed. Med urette er Jung undertiden blevet beskyldt for at overaccentuere betydningen af det ubevidste. Det var tværtimod hans påvisning af dettes komplementære forhold til bevidstheden, som styrede hans interesse for samspillet imellem de to polære psykiske systemer. (Det var også grunden til, at han til at begynde med gav sin psykologi betegnelsen »den komplekse psykologi« – en uheldig, misforståelig etikette, der derfor blev opgivet til fordel for »analytisk psykologi«).

Men Jung gør samtidig op med den gamle forestilling om det psykiske som noget subjektivt og det materielle som enerepræsentant for det objektive. For den positivistiske virkelighedsopfattelse er det psykiske alene knyttet til det bevidste subjekt (ego'et), hvoraf følger at psykologien et godt stykke ind i det 20. årh. forblev læren om bevidsthedsfænomenerne. Med sin fremhævelse af sjælens virkelighed tog Jung konsekvensen heraf og betegnede det kollektive ubevidste (med dets i hvert fald relative uafhængighed af ego'et) som det *objektivt psykiske*. Det udgør en virkelighed, hvis indhold opræder som indre objekter for det iagttagende ego, i det omfang de overskrider bevidsthedstærskelen. Som indre objekter har menneskene imidlertid ikke altid oplevet dem. Gennem årtusinder befolkede de den omgivende natur som kentaurer, nymfer, satyrer, sirener, trolde, hekse, spøgelser o.s.v. – en broget flok af projicerede indre billeder. I nyere tid er det nok kun digteren, der er i stand til at møde den slags godtfolk uden

at være omsluttet af psykosens klamme tågebanker. Det berømteste eksempel i dansk litteratur er utvivlsomt H.C. Andersens eventyr »Den lille havfrue«, hvis kulturpsykologiske rækkevidde næppe kan overvurderes. Disse arketypiske billeder besidder i sig selv en sådan »mana«, at man før dybdepsykologiens opkomst aldrig fandt på at afdække deres betydningskerne. Det er imidlertid de ægte symbolers skæbne, at de går i opløsning, enten fordi man en dag finder dem meningsløse eller gennem tolkning berøver dem deres overnaturlige virkekraft. Tolkning er imidlertid ikke det samme som integration. Den appellerer for det meste kun til intellektet, hvorved al den psykiske energi, der i form af emotionelt engagement var investeret i symbolet, så at sige bliver arbejdsløs. En del af den fortrænges sammen med diffuse rester af det oprindelige billede. I min bog »Den indre linie i H.C. Andersens eventyr« har jeg forsøgt at kaste lys over den skæbne, der overgik de gamle guder til stor skade for det moderne menneskes opfattelse af den levende natur – den ydre som den indre.¹⁾

Nye erfaringer nødvendiggør nye formuleringer og begrebsdannelser. Det er ikke alle dybdepsykologiske fænomener, der kan beskrives og forklares ved hjælp af naturvidenskabelige rationale termer. Alligevel tjener de uden videre som en slags strop, vi kan holde fast i af angst for at falde af i svinget, når vi skal til at dreje af fra det hidtidige Freud'ske kausalt-reduktive syn på det ubevidste. *Tor Nørretranders'* bog »Mærk verden« er f.eks. en sådan strop, der giver læserne en falsk fornemmelse af sikkerhed og beroligende genkendelse, når de vover sig ud på de 70.000 favne vand i håb om, at deres befæstede tro på eksakte bestemmelser og den deraf følgende forenkling af problemet ved hjælp af målinger som f.eks. ½ sekund og 40 bits i sekundet også giver dem evne til at gå på vandet. Forholdet mellem bevidstheden med ego'et ved roret og det ubevidste med Selvets overordnede styring af samtlige psykiske processer er betydeligt mere kompliceret end som så.

Jeg synes, vi skal vogte os for at lade os totalt forføre af det naturvidenskabelige ideal om logaritmer, eksakte målinger og præcise definitioner. Et langt stykke hen ad vejen er det både nyttigt og nødvendigt. Men for enden af vejen lurer den Mefistoagtige faldgrube, at vi komme til at uddrive såvel ånden som sjælen af vores undersøgelsesobjekt, den menneskelige psyke. Det er ikke alt der lader sig indfange af videnskabens grove net. Det er netop i det fluktuerende dialektiske grænseområde mellem bevidstheden og det ubevidste, at de åndelige og sjælelige kreativprocesser finder sted. Til disse hører ikke mindst det, Jung kalder for *individuationsprocessen*, det vil sige en differentieringsproces, der har til formål på den ene side at frigøre *Selvet* fra at blive omklamret af den kollektive bevidsthed udadtil og på den anden side fra urbilledernes fascinationskraft indadtil. Et individuelt menneske er altså et menneske, der mest muligt har realiseret sin anlægsmæssigt betingede individuelle egenart. Denne alt andet end egoistiske hvilen i sig selv er den bedste forudsætning for at blive et socialt velfungerende nogenlunde uneurotisk menneske. En personlig kritisk stil-

lingtagen til samfundets generelle normer er nødvendig for at undgå en ubevidst identifikation med dem. Man skal selvfølgelig vogte sig for, at det ikke bare går sådan, at andre – omend forskellige – kollektivnormer slipper ukontrolleret ind ad bagdøren, som det skete i '68. Psykologistudiet f.eks. fik meget svære kvæstelser, som det vil tage lang tid at råde bod på.

Jeg er ofte blevet spurgt, om ikke Freuds *Over-Jeg* er det samme, som det Jung betegner som *Selvet*. Svaret er: i princippet nej, i praksis undertiden ja. Det er i grunden et spørgsmål om modenhed. Hos et menneske, der er forblevet ubevidst om sit eget Selv, vil Selvet ofte få samme funktion som *Over-Jeg*'et og være en hyppig årsag til skyldfølelse, nemlig over ikke at virkeliggøre sin individuelle egenart.

Religiøse og politiske massebevægelers overlevelsessevne står og falder med myriader af individers projektion af Selvet. Det forklarer også den dygtige demagogs ellers ubegribelige succes med at bilde millioner af mennesker ind, hvad der er den eneste saliggørende tro eller rigtige politiske opfattelse. Ingen af delene eksisterer, det er grebethoden af en arketypisk idé, som gør udslaget. Jeg vil ikke påstå, at dette ubetinget er skadeligt. Det bliver det først, når en magtstruktur forhindrer den enkelte i at trække sin projektion tilbage og leve på sine egne præmisser. *Den kristne kirke*, der har begået uhyrlige overgreb i den retning, kendte imidlertid sin besøgelsestid og slækkede i tide på spændetrøjen. De mange sekter vidner om en pluralisme, der forhindrede en fuldstændig sprængning af kirken. Denne psykologiske sans manglede f.eks. *Sovjet-imperiets* ledere, og da man langt om længe lugtede lunt, var det for sent.

Det er med fuldt overlæg, at jeg her holder kristendommen og kommunismen op over for hinanden. Udover at de begge – trods aldersforskellen – indeholder et budskab om fornyelse (hvad fascismen ikke gør), repræsenterer de nemlig hvert sit aspekt af det gamle filosofiske dilemma ånd og materie, en problematik som alkymien efterlod os uforarbejdet ved sin stille død i midten af 1600-tallet. Det problem skal vi vende tilbage til, men det forudsætter, at vi betragter det på baggrund af Jungs arketypemodell.

På spørgsmålet hvad en *arketype* overhovedet er for noget, må man da også gøre opmærksom på, at man må afstå fra at give en egentlig definition af dens struktur. Det skyldes for det første, at det ikke er muligt at sige, hvor den kommer fra, fordi vi ikke har noget ståsted uden for den erkendelsesmæssige grundbetingelse, en arketype i sig selv er. Lige så lidt kan vi besvare det metafysiske spørgsmål, om den overhovedet kan siges at være opstået. Jung var af den opfattelse, at den kom ind på scenen med selve livet. For det andet – og det gør kun sagen endnu mere kompliceret – turde han i sin seneste formulering end ikke kalde den rent psykisk, men kun psykoid, d.v.s. psykalignende. Dermed karakteriserer Jung det kollektive ubevidstes dybeste og uanskelige lag, hvis elementer ikke kan integreres i bevidstheden, men biologisk er forbundet med instinkterne.

Arketyperne i sig selv er et uanskeligt nedarvet beredskabssystem, som ordner psykiske elementer til manifesterede billeder (i videste forstand), d.v.s.

ægte *symboler*, der ofte har en vældig fascinationskraft, som beror på arketypens energiladning. Arketypernes antal er nødvendigvis forholdsvis begrænset, for så vidt som det svarer til de typiske, almenmenneskelige grundvilkår eller livssituationer vi konfronteres med, på lignende måde som øjet er organismens »svar« på lyset. Jung betegner ligefrem arketyperne som et »sjæleligt organ«²⁾. Arketyperne i sig selv er rent formale faktorer, de er typiske former for opfattelse og begrebsdannelse. De kan sammenlignes med en krystals akse-system, der – uden selv at have stofflig eksistens – kun bestemmer krystallens stereometriske struktur, men ikke dens konkrete form. På tilsvarende måde forholder det sig med arketyperne: Deres betydningskerne er konstant men uanskuelig, det er alene deres fremtrædelsesform, som er variabel.³⁾

Ligesom der er en udbredt tendens til en uheldig sammenblanding af arketyperne i sig selv og dens måde at manifestere sig på som billede, er det en tilbagevendende misforståelse, at Jung har ment, at arketyperne skulle være nedarvede forestillinger. Det er der naturligvis ikke tale om. Det er nedarvede forestillingsmuligheder eller reaktionsmønstre, det drejer sig om.

Jeg nævnede før, at nye erfaringer kræver nye formuleringer og begrebsdannelser, og både inden for kernefysikken og analytisk psykologi foregår der for tiden et paradigmeskift. Det har jo været noget af en kamel at sluge for fysikerne, når de har set sig nødsaget til at anerkende brud på kausalitets-princippet, et brud som Jung ligeledes måtte foretage for dybdepsykologiens vedkommende. Det betyder selvfølgelig ikke, at årsagssætningen er blevet gjort ugyldig, men blot relativiseret eller suppleret med finalitetsprincippet, d.v.s. formålsbestemthed, en iboende tendens til målrettethed og hensigtsmæssighed. Et synspunkt, som også biologien har taget til sig, f.eks. angående noget så enkelt som et sårsheling, der ikke kan siges at være forklaret tilstrækkeligt ved kausalitet alene.

Det var Jungs forskning vedrørende arketypermodellen, der efterhånden tvang ham til en ny formulering af forholdet mellem *psyke* og *materie*. – Jung havde ikke noget at indvende imod at antage, at psyken er en egenskab ved materien, eller at materien er det konkrete aspekt af psyken, forudsat at »psyke« bliver defineret som det kollektive ubevidste. Han ville eller kunne ligeså lidt bestride den relative gyldighed af den realistiske betragtningsmåde som af den idealistiske, men ønskede at forene disse to modsætninger gennem en psykologisk. »Løsningen ligger i et tredje, formidlende standpunkt Idé og ting mødes imidlertid i menneskets psyke, som bevirker, at de opvejer hinanden. Hvad er til syvende og sidst en idé, hvis psyken ikke giver den liv og værd? Og hvad er den objektive ting, hvis psyken berøver den sanseindtrykkets betingende kraft?«⁴⁾

At Jung således understreger psyken som en *conditio sine qua non* betyder ingenlunde, at han vil udviske modsætningsforholdet mellem psyke og materie, endsige forfalder til en eller anden form for psykologisme. Han ønsker blot at påpege det psykiskes realitet som ligeværdig modpol til

materiens. Et nødvendigt udgangspunkt i den forestående diskussion af forholdet imellem dem.

Jeg er helt overbevist om, at i det omfang kvantefysikken og den analytiske psykologi i fremtiden vil række hinanden hånden, kan der blive lagt endnu et par brikker på plads i puslespillet omkring det gådefulde forhold mellem psyke og materie. Jeg er slet ikke i tvivl om, at livets inderste hemmelighed ligger gemt i det hypotetiske »punkt«, hvor psyke og materie berører hinanden. Ganske vist projicerede de gamle alkymister arketyperiske forestillinger på kemiske processer, men måske anede de, at der ville komme en dag, da de psykiske processer søges rekonstrueret i den mikrofysiske verden. Flere af Jungs teorier har interessante lighedspunkter med moderne fysik. Det gælder først og fremmest forholdet mellem iagttageren og undersøgelsesobjektet. Og den komplementaritet, kvantefysikken ser mellem partikler og bølger, har sin parallel i Jungs beskrivelse af forholdet mellem bevidstheden og det ubevidste, ligesom hans opfattelse af psykiske forløb som udslag af energetiske processer er hentet fra fysikken. Sidst, men ikke mindst, hans påvisning af relativeringen af tid og rum og kausalitet i det kollektive ubevidste, der svarer til den, der finder sted inden for elementarpartiklernes verden i kernefysikken.

I det analytisk-terapeutiske arbejde kan man ikke undgå at lægge mærke til, at det forholdsvis hyppigt forekommer, at f.eks. et drømmemotiv handler om en endnu ikke bevidst begivenhed i den pågældende persons ydre virkelighed – lige fra motiverens forbundethed på det symbolske betydningsplan til komplet lighed. Der er her tale om *synkronicitet*, d.v.s. et ikke årsagsbetinget, meningsfuldt sammentræf af indre og ydre fænomener. Det vil altså sige, at noget kunne tyde på, at psykisk og fysisk energi i grunden blot er forskellige aspekter af samme sag – nemlig det ukendte tredje.

Det var da også Jungs undersøgelse af synkronicitetsfænomenerne, der ledte ham frem til hans sidste formulering af begrebet arketype. Disse undersøgelser gik specielt på de akausale sammenfald af indre psykiske og ydre fysiske forhold, der – selv om en årsagsforbindelse imellem dem var udelukket – dog var knyttet sammen af en fælles symbolbetydning (Ex.: Uret der går i stå af sig selv ved ejerens død). Men Jung indså senere, at der bag disse *specielle* udslag af synkronicitet måtte ligge en mere *generel*, ikke-bevidst styring til grund, en omfattende årsagsløs regulator, som er udtryk for kreative processer, hvor kategorierne tid og rum heller ikke spiller nogen rolle. Når det f.eks. i biblen siges, at ikke en spurv falder til jorden, uden at det er Guds vilje, er det et symbolsk udtryk for en på forhånd givet, årsagsløs, formal faktor i naturen, der styrer finale d.v.s. formålsbestemte processer. Denne faktor kalder Jung den »*absolutte viden*«, fordi den eksisterer forud for, respektive uafhængig af vores bevidste viden. Vi tvinges altså til at anerkende, at det kollektive ubevidste er karakteriseret af en relativering af kategorierne tid, rum og kausalitet. Der er tale om en form for transcendens, for så vidt som vi her befinder os i et uanskeligt rum-tid-kontinuum. I det kollektive ubevidste ligger de egentlige skabende kræfter

som et tilsyneladende udtømmeligt beredskab til fornyelse, hvad enten det drejer sig om det enkelte menneskes åndelige og sjælelige frembringelser eller de forskellige kulturrepoker i verden.

Det ville ganske sprænge rammerne for nærværende artikel at foretage en detaljeret redegørelse for Jungs udvikling af begrebet arketype, siden han første gang brugte denne term i 1919, men jeg skal dog kort nævne et par stationer på vejen.

I en forelæsningsrække på Yale University 1937 beskrev han arketypen som en strukturel egenskab eller betingelse, der er ejendommelig for den på en eller anden måde *med hjernen* forbundne psyke.⁵⁾ I løbet af sine synkronicitetsundersøgelser forlod Jung denne formulering og stillede det spørgsmål, om ikke et andet nervøst substrat end hjernen måske kunne tænke og registrere, eller om det ved de psykiske processer, der finder sted under bevidstløshed, kunne dreje sig om synkronistiske fænomener, d.v.s om begivenheder, som ikke står i nogen kausal forbindelse med organiske processer. Hvad det første angår, gætter Jung på *sympaticus*, der ikke er sat ud af spillet under bevidstløshed, og han spørger dernæst, om ikke også den normale bevidstløshed under søvnen måtte kunne betragtes på samme måde, d.v.s om drømme ikke snarere er et produkt af den intakte *sympaticus* end af den af søvnen ramte hjernebark.⁶⁾

Disse og lignende betragtninger, f.eks. vedrørende den biologiske morfogenese som en »overordnet kontinuitet« i forhold til den levende materie og den radioaktive nedbrydning som en virkning uden årsag⁷⁾, førte Jung frem til en udvidelse af de klassiske tre erkendelseskategorier rum, tid og kausalitet med synkronicitet som den fjerde. (Grafisk fremstillet danner rum og tid hver sin ende af en vertikal akse, mens den horisontales endepunkter udgøres af kausalitet og synkronicitet). Med denne udvidelse banede Jung vejen for et nyt erkendelsesteoretisk synspunkt, der synes at understøtte hans tese om psyken som et princip »*sui generis*«, d.v.s med samme virkelighedskarakter som materien og med sin egen lovmæssighed. De tre nævnte kategorier har her i det højeste relativ gyldighed i den ubevidste del af psyken. Det er tankevækkende, at kausaliteten, der er enerådende i den makrofysiske verden, må se denne førerstilling reduceret, når vi får at gøre med minimale størrelser. Og når vi kommer til det kollektive ubevidstes område, »*riget uden rum*«, træder synkroniciteten til som et fænomen, der synes at være afhængigt af, at en eller anden arketype er særlig konstelleret og dermed har en højere energiladning. Synkroniciteten får således også kun betinget gyldighed.

Ud fra ønsket om at tilvejebringe en harmonisering imellem den teoretiske fysiks og den analytiske psykologis hypoteser på dette område, foreslog fysikeren og nobelpristageren Wolfgang Pauli at inddrage begrebet energiens konstans i det oprindelige Jung'ske skema. (Pauli og Jung enedes derfor om at stille et rum-tidkontinuum over for fænomenet uforgængelig energi, hvorved de fysiske synspunkter også blev tilgodeset).⁸⁾

Når Jung betegner arketyperne som psykoide, altså blot psykelignende, så skyldes det netop *synkronicitetsfænomenerne*, der er udslag af akausale meningsfulde sammentræf af indre og ydre foreteelser. Der hentydes her til en egenskab ved arketyperne til ikke blot at kunne vise sig i det psykiske felt, men samtidig i det fysiske (transgressivitet). Og man kan ikke påvise nogen lovmæssig forbindelse mellem arketyperne d.v.s. psykoide, ensartede fænomener og kausale processer (kontingens).

I lighed med andre ubevidste psykiske indhold er en arketype som før nævnt afhængig af en given konstellation for at kunne manifestere sig i en bestemt form. Og det får den i kraft af en *projektionsmekanisme*. Det komplementære forhold, der eksisterer imellem bevidstheden og det personlige ubevidste hos det enkelte individ, gør sig også gældende i en større gruppesammenhæng, hvor der er et tilsvarende forhold imellem den kollektive bevidsthed og det kollektive ubevidste. (Jeg vil her se bort fra den betydelige rolle, dette sidste spiller i hvert enkelt menneskes individuationsproces). Kollektivbevidstheden, der så at sige udgør »tidsånden«, bliver med mellemrum fornyet med et arketyperisk indhold fra det kollektive ubevidste, som i symbolform søger og som regel finder et projektionsobjekt, i hvilket det kan udfolde sig i en bestemt form eller et billede i videste forstand, f.eks. en adfærd eller livsanskuelse.

I vor tid, hvor den ene kollektive bevidsthedsdominant efter den anden er ved at gå i opløsning, er kompenserende arketyperiske indhold på vej ind i det opståede vakuum. *Morarketyperne* er et af dem. Dens virksomhed var mærkbar fra midten af 60'erne og satte sine spor i fænomener som f.eks. de såkaldte »blomsterbørn«, Christiania, den »bløde« mand og et naturligere forhold til kroppen og det seksuelle. Alt sammen som modtræk imod patriarkatets følelsesløse saglighed. De forventninger, mange af os havde til dette sjælelige forår, blev imidlertid ikke indfriet. Christiania udviklede sig til en parodi på det ideal, den oprindelig stod for, den bløde mand blev sat på porten af kvinderne, der hurtigt røbede deres sans for det lidt mere barske, og med hensyn til seksualiteten udeblev forløsningsmomentet, da friheden og naturligheden gik på aftægt sammen med pornografien som dens eneste bredskuldrede bannerfører. Det skjulte råb om kærlighed blev efterhånden ganske overdøvet af formelagtige floskler fra et politisk evangelium, der forjættede et konkurrencefrit paradys her på jorden. – Og blomsterbørnene? De repræsenterede formentlig tragediens centrale element, hvis »flowerpower« på forhånd var dømt til at blive en fuser. Dels på grund af at den Herodes, de var oppe imod, var stærkere end den bibelske, dels – og ikke mindst – på grund af den arketype, hvis projektionsbærere de var udset til at være. Som deres kælenavn lader ane, symboliserede de det urbillede, som ofte melder sig, når en påkrævet nydannelse tager livtag med noget forstenet bestående, nemlig arketyperne »Det guddommelige barn.«⁹⁾ Ulykken var, at dens guddommelige, d.v.s. åndelige, religiøse aspekt blev overset og gjort virkningsløst af det blot barnlige, der med Jim Morrissons stemme på en hel generations vegne råbte og skreg: »We want the

world and we want it now«. Det var de Freud'ske primærprocesser for fuld udblæsning, et krav om øjeblikkelig behovstilfredsstillelse ved »Den store Moders« tusind bryster. Efterhånden antog det form af en regulær og mere generel ungdomskult med udspring i det unge, næsten historieløse USA, der i den seneste tid, måske på hele klodens vegne, synes at have taget endnu et trin ned mod det efter alt at dømmes uundgåelige kulturelle vendepunkt. Den slags gigantiske fænomener har altid en arketypisk styring. De bevægelser, vi i dag er vidne til, drejer tydeligvis omkring en mor-barn-akse. Det forklarer måske tidens besynderlige blanding af storsindet *laissez faire* og umenneskelig vold. Hvad hærværk angår, er det bemærkelsesværdigt, at spray-dillen i S-togene næsten helt er holdt op, da DSB med imponerende psykologisk sans fandt på at dekorere væggene i kupeerne med kunstneriske produkter, som må kunne tilfredsstille barnlige sjæle i alle aldre.

I enhver videnskabs hypoteser og postuler gemmer der sig et symbol, det bedst mulige udtryk for en relativ ukendt ting. Den analytiske psykologi danner i så henseende ingen undtagelse. Jungs forskning topper i hans erfaringer og tanker omkring den førnewton'ske idé om *tilværelsens enhedsaspekt*, som han med et lån fra alkymisten Gerh. Dorn betegnede som arketypen »*Unus Mundus*« (én verden). I Jungs formulering er der tale om, at vores fragmentariske, empiriske, konkrete verden har en bevidsthedstranscendent uanskuelig psyko-fysisk baggrund, der udgør dens enhed. D.v.s. at i nævnte arketype er ånd og materie ikke adskilt lige så lidt som indre og ydre. Det er formentlig også et sådant sammenfald, der danner grundlaget for de forbavsende informationer, som drømme kan give om endnu ikke konstaterbare uventede sygdomme og andre fysiske eller psykiske forandringer. Jungs hypotese om en dybere liggende *enhedsvirkelighed* omfatter alene det kollektive ubevidste. For bevidstheden er en adskillelse af de nævnte modsætninger uomgængelig nødvendig. At kunne skelne er dens adelsmærke.

I det daglige lægger vi imidlertid kun sjældent mærke til, hvor dårligt den gør det. Det sørger *projektionsmekanismen* for. Freud har beskrevet fænomenet i sin bog »*Totem und Tabu*« (1912) og regner den for en af jeg'ets forsvarsmekanismer, der tjener til at befri den projicerende for en emotionel konflikt på den måde, at den forskydes fra ét objekt til et andet. Jung har overtaget begrebet og udvidet det derhen, at *ethvert* ubevidst psykisk indhold bliver projiceret, så snart det er konstateret tilstrækkeligt energiladet, og et egnet objekt er fundet. Det behøver altså ikke at dreje sig om et konfliktstof i snævrere og mere personlig forstand, hvad symbolhistorien er et vægtigt vidnesbyrd om. Alkymiens forsøg på guldsmageri var et skoleeksempel på en projektion af psyke over i materien. I vore dage er der atter symptomer på variationer af den gamle problematik. Jeg tænker bl.a. på det seneste udslag af videnskabens kausal-reduktionistiske overmod, hvorefter man med en computer som model håber at kunne danne sig en mere nuanceret opfattelse af, hvordan hjernen fungerer. Man mener, at tankeprocesserne kan klarlægges, hvis blot vores måleapparater er avan-

cerede nok. Det er jo som talt lige ud af Galileis mund og et grundskud mod mangan gammel overtro. Men vi er vist her ved at henfalde til en ny. Når jeg overhovedet nævner disse tvivlsomme bestræbelser, er det fordi de røber en fordummende mangel på forståelse for menneskeåndens udspring i det kollektive ubevidstes grænseløse univers med dets uudtømmelige kreative kombinationsevne, langt hinsides bevidsthedens formulerede og relativt snævre begrebsverden. Denne trang til at menneskeliggøre tingene røbes også i dagligdags udtryk, som f.eks. at en computer har fået et angreb af »virus«, og supplerer således den gennem længere tid tiltagende tingsliggørelse af mennesket. Spørgsmålet er, om der ikke bag den tydelige fascination af denne nyligt opfundne »identitet« imellem mennesket og maskinen i princippet gemmer sig det samme problem, som også fascinerede de gamle alkymister? Nemlig forholdet mellem ånd og materie, som det fremtræder i den alkymistiske proces, hvis hele paradoksi viser sig i deres »Mercurius duplex«. Denne symbolske figur ansås nemlig for ligeså materiel som åndelig. Han var kviksølv og samtidig en uhåndgribelig ånd.

Jung har bl.a. betegnet det kollektive ubevidste som et allestedsnærværende kontinuum uden udstrækning. Sin *mangfoldighed* til trods, imponerer det ved sit *enhedspræg* med arketyper *Selvet* som det samlende hypotetiske midtpunkt. Når man i praksis nødvendigvis taler om flere arketyper, må det forstås på baggrund af denne komplementære beskrivelse af den objektive psyke. De to betragtningsmåder udelukker jo hinanden på samme måde, som det er tilfældet med hensyn til definitionen af lysets væsen. Det forholder sig sandsynligvis således, at den enkelte arketype så at sige først udskiller sig fra enheden, når en kvalitetsbestemt stimulus berører den ubevidste psykes dybere lag og dermed konstellerer den. Det er den første forudsætning for, at en arketype kan manifestere sig som et billede (symbol), der er modent til at blive integreret i bevidstheden.

Det sidste kendte drømmebillede, Jung havde umiddelbart før sin død, handlede om denne centrale enhedsvirkelighed, der kendetegner psyken, og som tjener dens selvregulering: På en høj sokkel så han en stor rund sten, der bar følgende indskrift: »Som et tegn på din helhed og enhed«. – Naturligvis var en sådan drømmevision for Jung dybt personlig, men dog ikke anderledes, end at den som paradigme har almen gyldighed. Jeg har ikke sjældent i mine analysanders drømme kunnet iagttage, hvorledes en neuroses spontane helbredelse direkte kunne henføres til arketyper *Selvet*. I min bog »Drømmenes vej til *Selvet*« har jeg beskrevet dens indflydelse på en 3-årig analyses afslutning.¹⁰⁾

Jeg har ovenfor antydnet, at store kulturelle nydannelser har dybe rødder i kollektivpsyken, og den efterhånden globale uro, som danner et dystert akkompagnement til en spaltet æras undergang, er måske forvarslet om, at det i sidste ende drejer sig om en vældig kompenserende tendens i retning af helhed og enhed for menneskeheden som sådan. Den enorme psykiske energi, der driver en sådan udvikling fremad, er knyttet til og styret af noget, man kunne kalde »verdensselvet«. Arketyper *Unus Mundus*«

er ud fra dette synspunkt en transcendent ordnende faktor, der finalt søger at etablere den balance på vor grønne klode, som kunne genspejle ideen om en enhedsvirkelighed. Langsomt og lidelsesfyldt er jorden ved at realisere sin kugleform – billedet på modsætningernes forening i Selvet som en samlende kraft.

Men forestillingen om sjælens virkelighed har for de fleste – til trods for vores stigende indsigt i det ubevidstes psykologi – endnu et skær af uvirkelighed over sig.

NOTER

1. NYBORG, EIGIL: *Den indre linie i H.C. Andersens eventyr*. 2. udg. Kbh. 1983.
2. JUNG, C.G.: *Gesammelte Werke IX*, 1. Olten 1978, p. 174.
3. Ibid. p. 95 ff.
4. JUNG, C.G.: *Psychologische Typen*. Zürich 1921, p. 74.
5. JUNG, C.G.: *Psychologie und Religion*. Zürich 1947, p. 187.
6. JUNG, C.G. & PAULI, W.: *Natureklärung und Psyche*. Zürich 1952, p. 95-97.
7. Ibid. p. 98.
8. Ibid. p. 99-102.
9. JUNG, C.G. & KERÉNYI, K.: *Einführung in das Wesen der Mythologie*. Zürich 1951.
10. NYBORG, EIGIL: *Drømmenes vej til Selvet*. 2. opl. Kbh. 1990, p. 25-27.